

Чернікова Л.Ф., Смілик Т.І. АНГЛІЦИЗМИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Англійська мова стала справді світовою мовою. Нею володіє близько півтора мільярда осіб. Вісімдесят відсотків наукових досліджень у світі вперше публікується англійською. Нею друкується близько п'ятдесяти відсотків з 10 000 щоденних газет. Англійська мова є рідною для 12 націй, які налічують 350 мільйонів осіб (Велика Британія, США, Канада, Австралія, Гренада, Барбадос, Гвіана, Ямайка, Багами, Тринідад та інші), її словниковий запас налічує півмільйона слів. Нині американець чи англієць, подорожуючи світом, може розмовляти лише англійською, розшукати екземпляр "Times", придбати звичний для нього "Big Mac". Англійська мова має міцні зв'язки з іншими мовами індоєвропейської сім'ї, якими розмовляє третина людства.

Наприкінці ХХ - на початку ХХІ ст. активізувалися також українсько-англійські мовні контакти, результатом яких стала значна кількість запозичень у різних сферах діяльності: в економіці (фандрейзинг, баср, лот); у суспільно-політичній сфері (аплікант, омбудсмен, ньюсмейкери, спічрайтер); у засобах зв'язку, ЕОМ (роумінг, баннер, лептон, і-мейл, онлайн); в науці, культурі, освіті (едиція, перфоманс, коледж, тендер, уфологія, фентезг), зокрема у молодіжній субкультурі (ді-джей, рейв-культура, чил-аут), у масовій культурі (трилер, блокбастер, хепі-енд); у спорті (стритбол, маунтинборд, скейтинг, ферплеї); у побуті (фліпси, хот-дог, сигнет, памперси, степлер); у ЗМІ (копірайтер, програма у стилі "лайф", інтерв'юер); у рекламі (слоган, біг-борд, басорама, паблісіті, шоуінг); у дизайні (стайлінг).

Це зумовлено розмаїттям позамовних чинників, об'єктивних і суб'єктивних: розвитком економічних зв'язків, впливом стилю американського життя, модою на іноземні слова, досягненнями англійської мови в окремих сферах діяльності, пошуканнями культурних зв'язків, двомовністю, умовами функціонування української мови, зрушеннями комунікативно-прагматичного характеру, престижем англійської мови, стереотипи сприйняття США та Великої Британії пересічним громадянином, вживанням англіцизмів для демонстрації освіченості або неординарності та внутрішньомовними потребами (необхідністю назв для нових предметів, процесів, понять (пейджер, хакер, пейнтбол, модем), прагненням мовної економії (копірайт - авторське право, лейбл - товарна етикетка з фірмовим знаком, дарте - метання дротиків, чил-аут - місце для відпочинку у танцювальних закладах), потребою поповнити експресивні засоби (бакси, упс, о'кей), уточнити, деталізувати поняття (хайтек-компанія, медіа-ринок, веб-дизайнер), поділ сфери семантичного впливу (бейдж - посвідчення особи на конференціях, форумах, з'їздах, рейтинг - короткотермінова оренда машин, постер - плакат у періодичному виданні, рієлтер - агент, торговий посередник з продажу нерухомого майна).

Нині перед українським мовознавством постала низка проблем, пов'язаних з функціонуванням нового гетерогенного матеріалу.

По-перше, виникла потреба збільшити реєстр орфографічного словника української мови за рахунок лексичних запозичень, давши їм відповідне орфографічне оформлення. Гостро стоїть проблема унормування правопису запозичень (які слова писати в лапках, де подвоювати приголосні тощо).

По-друге, слід встановити чіткі критерії зарахування запозичень до складу української мови (розрізнити епізодизми, ефемеризми, спорадизми). Зокрема, за частотою вживання іншомовного слова, наявністю в розмовному мовленні, у творах сучасних українських письменників (за винятком представників мас-культури), за ідіомотворчим потенціалом тощо. Зрозуміло,

слід насамперед перевірити, чи є відповідник в українській мові - у спадщині класиків української літератури, у живому народному мовленні, у словниках Б. Грінченка, А. Кримського та інших, які витримали випробування часом, у фразеологічних словниках, у творах сучасних авторів.

По-третє, є потреба фіксувати контексти, у яких вживаються англіцизми (зокрема розмовні ситуації), визначити засади етимологічної ідентифікації (з якої чи з якої через яку мову запозичено), врахування культурного та країнознавчого компонента. При написанні відповідних лексикографічних праць слід зважити на випадки зіткнення мовної традиції та практики.

ІСТОРІЯ ТА ПРИЧИНИ ПРОНИКНЕННЯ АНГЛІЦИЗМІВ В УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Слова іншомовного походження - невід'ємна частина української лексики, їх запозичення тісно пов'язане з історією нашого народу, що на різних етапах формування та розвитку власної державності вступав у багатоманітні політичні, соціально-економічні та культурні відносини з іншими народами світу і, таким чином, збагачував та змінював свою мову. Лексичні запозичення з англійської мови в українську проникли пізніше, ніж з французької чи німецької, головним чином у ХІХ та ХХ ст.; засвоювалися вони в основному через російську мову.

Історія проникнення англіцизмів в українську мову тісно пов'язана з історією проникнення їх в російську, яка й сьогодні має значний вплив на нашу мову. У ХVІ столітті разом з успіхами зовнішньої торгівлі в російській лексиці з'являються чи не найперші іншомовні слова, зокрема, англійського походження. Запозичені слова вступали разом з новими товарами та поняттями. Саме в цей період було закладено початок професійного вивчення англійської мови з науковою та практичною метою.

Другий період активного проникнення англіцизмів спочатку в російську, а згодом і в українську мову починається в часи правління Петра І.

У цей час спостерігається активізація запозичень попереднього періоду, а також подальше збагачення лексики за рахунок англійських запозичень з різних областей побуту, торгівлі, наук. Останні представлені математикою, морськими та загальноінженерними науками.

Третій пік появи англійських слів у російській та українській мовах -20-ті роки XIX ст. В якості основного чинника процесу запозичення англійських слів необхідно відзначити англофільну спрямованість Катерини II, заснування нею з метою перекладу іноземних, зокрема, англійських, книг перекладного товариства.

Основними причинами зростаючого престижу англійської мови в імперській Росії є: закріплення та підвищення престижу Англії на світовій арені;

послаблення впливу французької мови через війну з Францією в 1812 р., що звільнило деякий простір для англійських запозичень; формування в суспільній думці погляду на англійську мову як на мову прогресу; створення протягом трьох століть сприятливих лінгвістичних умов, що полегшували запозичення англійських слів; збільшення англійської літератури, що сприяло виходу англійської мови із замкнутого кола верхівки до широких верств суспільства.

Два наступних етапи впровадження іноземного мовного матеріалу відбуваються в XX ст. - 20-ті роки та оформлення України як незалежної держави. Хоча частка англійських запозичень загальної кількості іншомовних слів в перші два десятиліття XX ст. була мінімальною, в цей час в мові з'явилися такі слова: boom - бум; film - фільм; stand - стенд; jazz - джаз; dancing - дансінг; service - сервіс; foxtrot - фокстрот; sweater - светр.

Після 1925 року англійська мова дістала головну роль в якості лінгвістичного донора. У ці роки в мову прийшли англійські слова: combine - комбайн, container - контейнер; tanker - танкер; trolley-bus - тролейбус; damping - демпінг; cocktail - коктейль; detector - детектор; television - телевізор; teletype - телетайп та інші.

Кінець XX століття - переломний момент історії української мови, який характеризується двома процесами:

розширення сфер вживання української мови у зв'язку з набуттям нею реального статусу державної; збільшення питомої ваги іншомовних елементів в активній лексиці, причиною якого є посилення взаємодії з країнами Заходу. Особливе місце у складі української лексики посідають запозичення з англійської мови, їхня кількість сьогодні зростає дуже швидко. Такий процес зумовлений політичними та соціально-економічними факторами і провідною роллю спочатку Великобританії, а потім США на міжнародній арені після Другої Світової війни. На сучасному етапі англійська мова є засобом міжнародного спілкування і, за прогнозами вчених, буде утримувати свої позиції ще 50 років. Це, насамперед, мова провідних засобів масової інформації: великих теле- і радіокомпаній, світової мережі Internet, багатьох газет і журналів. Тому не можна ігнорувати її вплив на інші національні мови. Існування СРСР стримувало наплив англійських елементів, але за останнє десятиріччя ситуація змінилась. Курс на інтеграцію України в ЄС, процес глобалізації, перебудова економіки, орієнтація на країни Заходу спричинили тісну культурну, політичну та соціально-економічну взаємодію українського народу з народами світу, яка не могла не відбитися на мовному рівні. Всього за кілька років до складу активної лексики української мови увійшли слова англійського походження, що не тільки позначають нові явища культурного та суспільного життя, а й витісняють власні елементи з аналогічним чи близьким значенням. Це знаходить свій вияв у всіх сферах життя, зокрема: в економічній та соціально-політичній сферах загального вжитку набули слова, що позначають різноманітні явища нової для України соціально-економічної формації, на побудову якої зорієнтоване наше суспільство: менеджмент, бізнес, бізнесмен, траст, прайс, ділер, маклер, імпічмент; до запозичень у сфері комп'ютерних технологій належать такі слова, як інтернет, драйвер, веб-сторінка, хакер, ноутбук, монітор, чат, файл, кіберпростір. Це дуже важлива частина запозичень, бо має інтернаціональний характер і відбиває наслідки процесів глобалізації та комп'ютеризації України; у сфері побуту такі слова найчастіше позначають передові технології, що ввійшли у повсякденне життя: відеоплеєр, сі-ді-плеєр, міксер, тостер, маркер, пейджер. Останнім часом з'явилося багато слів на позначення різних елементів одягу, які можуть іноді паралельно вживатися з уже існуючими назвами або ж відбивати нові досягнення у сфері моди: боді, ті-шот, гріндерси, топ, трентч, кардіган тощо; у культурній сфері спостерігаємо особливо багато запозичень у зв'язку з великою популярністю масової культури західних країн. До них належать такі слова, як шоу-бізнес, промоушн, рімейк, ремікс, кліп-мейкер, постер, фан-клуб, сингл, саунд-трек тощо. Дуже сильного впливу зазнала молодіжна культура. В активному словнику підлітків нараховується велика кількість іншомовних слів, що позначають різноманітні течії та стилі сучасної музики, нові явища молодіжної моди: хіп-хоп, скінхед, панк, байкер, скаут, реп, рейв, боді-арт, пірсінгта ін.; спортивна сфера: орієнтація на здоровий спосіб життя, дуже популярна в західних країнах, вплинула і на наше суспільне життя. Досить звичними явищами стали заняття шейпінгом, бодібілдінгом, відвідування фітнес-клубів тощо.

АСИМІЛЯЦІЯ АНГЛІЙСЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Доля англійських слів у системі української мови неоднакова, що визначається їх здатністю до асиміляції в новій лінгвістичній ситуації з метою більш гармонійного інтегрування в систему реципієнта. Еволюція запозичень в новій мовній системі відбувається в співвідносності з законом української мови на фонетичному, графічному, граматичному, семантичному рівнях. Процес асиміляції нових слів має важливий соціолінгвістичний аспект, який пов'язаний з особливостями освоєння іншомовної лексики різними соціальними групами носіїв мови. Тестовий аналіз довів, що швидкість освоєння запозичень у різних соціальних групах мовного колективу неоднакова. Ступінь освоєння слів з різних тематичних областей також має різнорівневий характер у зв'язку з відмінностями в культурномовній компетенції інформантів. Шлях до адекватного розуміння нового слова у більшості випадків лежить через незнання - хибне розуміння - неточне розуміння його; дослідження цих етапів еволюції розуміння мають важливе

лінгвістичне та соціолінгвістичне значення для встановлення механізму асиміляції запозичень, появи їхніх дублетів, а також форм, що є наслідком включення в процес народної етимології.

Фонетичне та графічне осмислення мають першорядне значення для успіху подальшої асиміляції з метою втрати запозиченим словом свого первісного іншомовного виду. У міру можливості потрібно зберігати фонетичні та, передовсім, фонологічні особливості англійської мови. У написанні іншомовних слів не треба вводити літер, що не відповідають звукам, властивим даній мові. З другого боку, необхідно мати на увазі факт неминучості субституції звуків англійського слова відповідними звуками української мови, які, як правило, відрізняються від них в тій чи іншій мірі і у фонетичному (антропофонічному), і у фонологічному відношеннях. Таким чином, у сфері можливості є тільки певне наближення даного англійського слова у його фонетичних та фонологічних характеристиках до таких характеристик його українського аналога. Англійське *Maгу* - це далеко не те саме, що українське *Мері*. Ще в більшій мірі це стосується звуків іноземної мови, відповідники яких зовсім відсутні в українській. Питання, пов'язані з цим, треба вишукувати в рамках даної проблеми кожної конкретної мови. Враховуючи факт, що український правопис базується на фонетичному (фонетико-фонологічному) принципі, необхідно в таких випадках застосовувати літери або їх комбінації, які відповідають звукам максимально наближеним до звучання оригіналу. Але тут мождає й застосування в окремих випадках повної або часткової транслітерації, наприклад, передача міжзубного англійського *th* літерою *t* (*Thatcher* - Тетчер).

У повній мірі необхідно використовувати можливості української фонетики та фонології, тобто фонологічних розрізень та протиставлень, характерних для рідної мови, і, що не менш важливо, не діяти всупереч законам нашої мови, орієнтуючись на іншу, зокрема, на російську. Саме в питаннях передачі звучання іншомовних слів засобами української графіки слід рішуче раз і назавжди відмовитись від наслідування зразків, узятих з російської орфографії. Особливості граматики української мови визначає напрямок граматичних змін, що відбувається з англійськими запозиченнями. Граматична асиміляція англійських слів пов'язана з категоріями роду, числа, про які було згадано раніше, а також з відмінюванням іменників та прикметників та дієвідмінюванням дієслів. Як правило, слова набувають граматичних категорій мови-реципієнта незалежно від присутності або відсутності в мові-донорі та втрачають своє граматичне значення. При порівнянні двох мовних систем, що контактують, найменш серйозні розходження між англіцизмами в українській мові та їх етимонами в англійській мові спостерігається в категорії числа, найбільші - в категорії роду.

До розряду морфологічної асиміляції можна віднести процес словоскладання англійських слів у моменти їх запозичення в українську мову. До цієї групи лексиколізованих запозичень належать слова типу вокзал (*Vauxhall*), футбол (*football*), трамвай (*tramway*), в яких обидві частини складного англійського слова ввійшли в єдине слово в українській мові; бейдевінд (*by the wind*), делінд (*delint*), в склад яких ввійшли іменник, прийменник та (або) артикль; слова, отримані словоскладанням лексем коротких речень - аврал (*over all*), полундра (*fall under!*) та інші.

Участь запозиченої лексеми в словотворенні в системі мови-реципієнта є ознакою найбільш успішної асиміляції. Наприклад, англійський суфікс, що має форму-абель-, в українській мові показує позитивну продуктивність, початок якій поклало слово комунікабельність за аналогією до якого з'явилися слова читабельний, респектабельний та інші. Процес деривації можна також спостерігати у випадку таких інтегрованих слів, як парк, мітинг, лідер, стрес, шок та інші. Дериватами слова парк є паркувати, парковка; мітинг - мітингувати; лідер - лідувати, лідерство; стрес - стресовий; шок - шокувати, шоковий.

Семантична асиміляція. З розширенням вживання іншомовних слів -позначень "чужої" реалії або поняття настає період, коли слово використовується для позначення явищ, предметів або понять вже пристосованих до української дійсності, що стали відомими або спільними для англічан та для українців. Цей період запозичення слова українською мовою характеризується розширенням семантичного наповнення слова не тільки тому, що при збереженні першого "екзотичного" значення в слові з'являється значення, що співвідноситься з українською дійсністю, іноді досить відмінне від значення свого англійського прототипу. Саме в цей період посилюється семантичний вплив мови-джерела на слова-еквіваленти в українській мові при послабленні впливу на оформленість слова. Це явище закономірне та пояснюється тим, що англійське слово отримує різну інтерпретацію або пояснювальне (словники), або контекстуальне (українські тексти) характеру. Звісно, що в цьому випадку необхідно було простежити семантичний розвиток англійських двох- або багатозначних слів в українській мові, які спершу з'явилися лише як позначення англійської дійсності. І саме слова, що отримали поширення в українській мові, найбільш повно виявляли свою англійську семантичну насиченість у період розпочатої зміни значення в лексико-семантичній системі української мови.

Розширення семантичної структури англіцизму в українській мові є результатом вторинного запозичення одного з значень слова, що вже освоєно українською мовою (танDEM, тендер, спікер, стандарт та інші).

Джерелом вторинних запозичень могла бути інша іноземна мова, що контактувала з українською і мала це слово. Так, слово адрес, запозичене з французької мови, отримало додаткове значення: "письмове звернення членів англійського парламенту до короля" з англійської мови.

Досить цікавою у відношенні розвитку семантики запозичених слів під впливом мови-джерела є лексико-семантична еволюція слів піонер, спорт, спортсмен.

Лексико-семантична система української мови, що залучає в процес еволюції слова іншомовного походження, не приймає механічно всі накоплені значення. Так же як і відбувалася апробація іншомовного слова в початковій стадії запозичення на включення його в лексичну систему української мови, у

подальшому процесі запозичення відбувається апробація значень слова та подальша диференціація та розмежування значень, що викликає в підсумку перебудову семантичної структури слова.

Регулярні синтагматичні зв'язки та відношення запозиченого слова з корінними словами призводять до розвитку його семантичної означеності та самостійності, що виявляється в розвитку його внутрішньої та зовнішньої лексичної валентності, тобто здатності вступати в синтаксичні, лексичні, фразеологічні сполучення, здатності сполучатися з граматичними словотворчими морфемами, підлягати процесу термінізації та детермінізації. Набуваючи регулярний характер, запозичене слово іноді так відрізняється від свого первісного значення, що предметно-логічний зв'язок між "чужою" та вже "своєю" номінацією реалією або поняття може стати не суттєвою або остаточно зникнути. Як приклад можна назвати розвиток сучасних значень в словах клуб, вокзал, піонер.

Отже, в процесі формальної та семантичної еволюції англійських слів на українському ґрунті взаємодія та взаємовплив мовних систем англійської та української мов найбільш виразно проявляються на початкових стадіях.

Процес лексико-семантичної еволюції англійських слів в українській мові є найбільш значним у загальному процесі запозичення слів. Саме лексико-семантична система мови джерела є системою, що стимулює подальший розвиток або зникнення слова з лексичного фонду мови, що запозичує. Існування багатьох об'єктивних причин, що викликає лексичне запозичення, робить можливим проникнення майже будь-якого англійського слова в українську мову.

АНГЛІЦИЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ МОЛОДІЖНОМУ ЖАРГОНІ

Виникнення жаргону з використанням англомовних запозичень є результатом не стільки експансії самої англійської мови (покращення і збільшення вивчення іноземної мови в школі, поширення літератури англійською мовою, інтенсифікація міжнародних зв'язків), скільки популяризацію західного способу життя, бажання молодих людей бути схожими на героїв популярних кінофільмів, телепередач, а звідси - часто спостерігається механічне перенесення англійських лексем на український ґрунт.

Запозичення з англійської мови в молодіжний жаргон вже має свою «історію», вони відзначені «хвилеподібністю»: 60-ті роки, хвиля 70-80-х, кінець 90-х років. Якщо на ранньому етапі цього процесу можна було говорити про англомовні елементи в жаргоні певної групи молоді (яка безпосередньо контактувала з іноземцями, частіше мешканці великих міст), то сьогодні ареал поширення таких лексем значно збільшився.

Російська дослідниця Борисова-Лукашенець Є.Г. пропонує розрізняти англомовний жаргон як засіб спілкування замкнутої групи носіїв та жаргонізоване мовлення широких груп молоді з використанням англіцизмів.

У жаргонізованому мовленні сучасної молоді людини можна помітити кілька лексем-англіцизмів, які вона використовує постійно, інші ж перебувають на периферії (мовець розуміє їх значення, але сам майже не використовує). При невимушеному спілкуванні вживання англіцизму служить певним контрастом, оригінальною лексемою з підвищеною експресивністю на фоні розмовної стилістично зниженої лексики. У ході проведеного соціолінгвістичного дослідження серед молоді з'ясувалося, що до найуживаніших слів належать іменники: герл, сейшн, шузи, паті та прикметники: драйвовий, о'кейний, суперний та інші. До деяких лексем (байтовий, лукать, покет, спектра) респонденти легко віднаходили українські відповідники, але зазначали, що їх вживання є епізодичним, час від часу.

Процес запозичення англіцизму в жаргон має дещо специфічний характер, на відміну від запозичень до літературної мови, де причиною запозичення є відсутність лексеми на позначення тієї чи іншої реалії, жаргон запозичує лексичні елементи для номінації таких понять, які вже мають словесне оформлення в літературній мові. Це свідчить про вторинний характер молодіжного жаргону, його субхарактер, орієнтацію на систему літературної мови.

Потрапляючи в іншу мову, запозичення проходять процес фонетичної, граматичної, морфологічної адаптації до системи мови-рецепієнта. У системі жаргону такий процес відбувається з орієнтацією на усну, звукову форму слова, а не на його графічне оформлення. Так, лише невелика кількість жаргонізмів відображає фонетичну систему відповідних англійських лексем: крейзи "ненормальний" ненормальний - stazy [Kreizi], паті "вечірка" - party [pa:ti] і т.д., більшість же відображає швидше звукову форму англіцизмів: мен "чоловік" - man [maen], супер "відмінний" -super [sju:pa] та інші. За значенням усі жаргонізми можна поділити на кілька тематичних груп:

лексеми на позначення предметів одягу, взуття, різних побутових речей: шузи (ботинки), буци (туфлі), найки (кросівки фірми "Найк");

назви людей з диференціацією:

за віком та статтю: бой, гай (хлопець), герла (дівчина);

за родинними зв'язками: олди (батьки), френди (друзі);

за професією: сек'юріті (охоронець), ді-джей (ведучий дискотеки);

за національною та расовою приналежністю: нігер (негр), айзер (азербайджанець), раша (росіянин); видовищні заходи, концерти: сейшн, денс, паті, диско.

Багато подібних лексем є і серед оціночних прикметників: файний (файновий) - гарний, хітовий - популярний, даун - розумово відсталий, крейзовийі - безглуздий, ненормальний. Такі запозичення часто вступають у систему словозмін, будуючи нові лексеми за моделлю українських прикметників і прислівників: о'кей - о'кейно (нормальний - нормально), супер - суперний (відмінно - відмінний). Поширеним є і словотвір "іменник-прикметник": олди-олдовий (батьки -старий, досвідчений) та "іменник-дієслово": голівуд - голівудити (місце відпочинку - відпочивати).

Таким чином, слід відзначити велику вагу англіцизмів у процесі формування словника сучасної молоді людини. Процес запозичення

відбувається постійно, віддзеркалюючи нові реалії нашого життя, даючи їм нові найменування. Але не можна допустити, щоб такі процеси проходили стихійно, невмотивовано, бо часто яскрава та приваблива запозичена лексема є зовсім непродуктивною в системі сучасної української мови.

Джерела та література

1. Женило М.Д., Юрченко Е.С. Словник іншомовних слів.
2. В. Радчук. “Іншомовні слова в українському мовленні”. – К., Либідь, 1998.
3. О. Кочерга, Н. Непийвода. “Висловлювальні можливості української мови та втілення їх в термінологію”. – К., Либідь, 2003.
4. Л. Полюга “Найновіша редакція українського правопису”. – К., Вища школа, 1999.
5. В. Калашник, М. Черпак “Еволюція впливу російської та англійської мов на розвиток української мови”. Журнал “Сучасний погляд на літературу”, видавництво КНУ ім. Т. Шевченка № 28
6. Н. Сапальова “Використання в українському перекладі науково-технічних термінів, іншомовного походження”// Культура народів Причорномор'я. – №13. – 2001.
7. “Культура української мови”; Довідник за редакцією В.М. Русанівського. – К., 1992.
8. Словник-довідник труднощів української мови. – К., 1992.
9. Український правопис. 4-ге видання. – К., 1992.
10. Матеріали VI Міжнародної конференції з проблем термінології та запозичень.– К., 2005.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К., “Перун”, 2004.
12. Новый англо-русский и русско-английский словарь. – Х.:ЧП “Диво”, 2007. – 156с.